

Gadjo Dilo – en film om zigenare

Vem litat på vem?

AV CLAS ÖSTERHOLM

*”Ingen i hela världen
tycker om oss ...
De förjagade oss,
de bannlyste oss
de dömde oss att vandra
resten av våra liv.”*

Ungersk zigenarsång ur filmen Latcho Drom

Uttrycket ”Det var så kallt att alla zigenare hade händerna i fickorna”, lär härstamma från Spanien, men sanning och säga skulle nog yttrandet kunnat härröra från vilket europeiskt land som helst.

För vi vet ju alla att värdefulla föremål har en tendens att byta ägare i zigenares närhet? Eller...?

Och frågan inställer sig: Finns det något folkslag i Europa som är så mytomspunnet och illa sett som zigenarna?

Gadjo Dilo – främlingen är en ny film om detta legendomspunna folk. Filmen är regisserad av Tony Gatlif, som tillsammans med Emir Kusturica och hans *Zigenarnas tid*, kan sägas vara den främste filmregissören att föra fram den zigeniska kulturen till en bred publik. Gatlif har tidigare gjort ett antal filmer med zigenarnas liv i centrum, bl a *Latcho Drom*. Hans nya film *Gadjo Dilo* är berättelsen om en ung västerlänning omtumlande möte med den zigeniska kulturen i Rumänien.

Stéphane är en ung fransk vagabond från Paris som reser runt i Rumänien på jakt efter en zigenisk sångerska, Nora Luca. Stéphanes far lyssnade intensivt till hennes musik när han låg på sin dödsbädd, och Stéphane är därför fast besluten att finna henne. I en liten ödslig by stöter han på en åldrad zigenare, Izidor, som med vodkans hjälp häver ur sig förbannelser över de rumänska byborna då polisen fängslat hans son. I hopp om att Izidor ska föra Stéphane till Nora Luca slår de följe genom natten. Izidor tar till sig Stéphane med öppen famn och han inbjuds att bo i zigenarbyn. De andra zigenarna är dock till en början mycket tvek-

samma att låta en gadjo dilo ”en galen främling” bo hos dem, men Izidor lyckas till slut få sin vilja igenom. I zigenarbyn lever också den självständiga och eldfängda unga kvinnan Sabina. Hon lever som utstött då hon en gång lämnat sin man i Belgien, vilket inte kan accepteras i byn. Dock kan hon prata franska och blir Stéphanes förbindelse in i zigenarnas värld.

Tony Gatlif ger oss i sin film en frustande och färgstark bild av zigenarna och deras vardag, men för den skull inte förskönande eller insmickrande. Det är kladdigt och stökigt, högtjutt och skrikigt, rått och burdust – men härligt anarkistiskt och passionerat. I jämförelse med Gatlifs mycket vackra *Latcho Drom* är bilderna i *Gadjo Dilo* betydligt råare och mer avskalade. Om *Latcho Drom* var en poetisk, musikalisk resa genom zigenarnas historia, är *Gadjo Dilo* en zigenarfilmens diskbänksrealism med vardagen i centrum – men det måste poängteras att i jämförelse med den västerländska ”8–5 tristessen” är detta som att gå på cirkus. Hans historia pendlar mellan djupaste sorg och extatisk glädje, ofta belyst genom dansen och musiken. Musiken innebär emellertid inte alltid lycka – ofta fungerar den snarast som ett kvidande vackert uttryck för själslig sorg och smärta.

Zigenarnas historia är kantad av fördomar, hat och förföljelse. Konflikten mellan zigenarna och det omgivande samhället bottnar i att de allt som oftast vägrar att integreras i den omgivande kulturen. Många länder har genom åren försökt normalisera deras kulturella egenart – något som av zigenarna emellertid ofta setts som ett hot mot deras strävan att behålla sin kulturella särart vid liv. Bångstyrigt lever de snarare efter devisen att om villkoret för att accepteras är att smälta in får det hellre vara. Resultatet blir en kollision mellan två fullkomligt olika kulturer; ett nomadfolk med helt egna lagar och levnadsregler – utvecklade under en evig konflikt med det omgivande samhället – konfronteras med det välordnade borgerliga samhällets regelsystem.

Zigenarnas historiska ursprung har omgärdats av myter och missförstånd. Först i mitten av 1800-talet blev forskare på det klara med att zigenarna härstammar från Indien, varifrån de inledde sin folkvandring för ca tusen år sedan. Det folk vi idag kallar zigenare, eller roma, är inte någon enhetlig folkgrupp utan utgörs av många olika grupper som tydligt skiljer sig



Sabina och Stéphane, i rollerna Rona Hartner och Romain Duris.

från varandra vad gäller språk, seder och levnadsmönster. Olika zigenarfolks identitet utgörs av familjeband, språk, yrken och om de är nomader eller bofasta. Också inom varje enskilt land är zigenarna ofta splittrade i olika grupper som stammar, klaner och familjer som i sin tur har sin bestämda plats i ett rangordningssystem.

Ingen vet idag säkert hur många zigenare som bor i Europa. Det kan röra sig om tio miljoner varav majoriteten bor i Östeuropa. Rumänien, där *Gadjó Dilo* utspelar sig, har som enskilt land den största populationen zigenare på minst 1 miljon – zigenarnas talesmän hävdar emellertid att antalet är minst 2,5 miljoner. I Skandinavien uppskattar man antalet zigenare till ca 26.000.

Stéphane symboliserar med sitt besök hos zigenarna den gode och fördomsfria europé som vi kanske alla borde vara. Trots detta fungerar han också som den katalysator som gör att konflikter och fördomar kommer i dagen. Zigenarnas möte med främlingen Stéphane blottlägger exempelvis zigenarnas stora skepsis mot allt vad icke-zigenare står för – till exempel att de är orenliga. Tony Gatlif gör en komisk poäng av denna skepticism genom att spegla våra egna klichéer om zigenare i deras sätt att se på oss. Här är det de själva som får häva ur sig sitt förakt för främlingar. Tydligt redovisas detta i en scen där Stéphane ensam vandrar genom byn och uppretade zigenare kantar bygatan och skriker: "Titta, en tjuv! Han har väskan full med höns!". Tony Gatlif har berättat om inspelningen av scenen: "Byborna var överlyckliga över att äntligen få hämnas. De älskade att kunna säga sånt. Det kommer ju aldrig någon till deras by. Nu kunde de släppa loss: 'Det är en bandit, han kommer att ta våra kvinnor!' Det var sekunder av frustration som fick utlopp."

På ett närmast ironiskt vis viker Gatlif inte för att visa upp redan klichétyngda föreställningar om zigenare. Naturligtvis får vi exempelvis möta den klassiske guldbehängde klanhövdingen som i en skinande Merce-

des värdigt glider in på byns lergator, med den av guldringar överlastade handen förstrött hängande utanför det nedvevade bilfönstret, vilket också kameran noga noterar i en närbild.

Konflikten mellan zigenarna och den rumänska befolkningen i *Gadjó Dilo* har inte en central plats, men den finns inbakad i historien som en bitter och ofrånkomlig bismak. I filmens inledning får vi se en ung misshandlad zigenare föras bort av polis, det ska visa sig vara Izidors son som arresterats, och i byns bar gör sig det tigande förtrycket gällande. Men det behövs bara en gnista för att konfrontationen ska vara ett faktum, vilket resulterar i slutscenens brutala utrensning av zigenarbyn. Efter att Ceaucescu störtats har förtrycket mot zigenarna ökat i Rumänien. Flera fall finns redovisade från 1990-talet av hur zigeniska byar skövlats av en uppretad rumänsk pöbel likt händelsen i filmen. Och myndigheterna ser allt som oftast genom fingrarna och låter förövarna gå fria.

I en tid av drömmar om ett enat Europa med rörlighet över öppna gränser, kan man tycka att de nomadiserande zigenarnas kulturella nationalism – som ej är territoriell – borde ha en naturlig plats. Men tyvärr vet vi ju allt för väl att sanningen är en annan, att det snarare är en illaluktande territoriell nationalism som styr dagordningen på många håll i Europa, ett faktum som är förödande för minoritetsfolken, i synnerhet om man som grupp är att betrakta som anarkistiska kosmopoliter. Att vara ett transeuropeiskt folk utan regering, land, territorium, dvs utan egentligt medborgarskap, innebär att ständigt konfronteras med rasism och diskriminering och leva med vetskapen om att man blir statslös i samma ögonblick som det aktuella landet så önskar det. ★

Gadjó Dilo distribueras av Folkets Bio. Längd: 100 min, från 11 år.